

بسم الله الرحمن الرحيم

تدبر در قرآن

سوره مبارکه مدثر

استاد ضرابی

جلسه یازدهم ۱۴۰۳/۲/۵

آیات شریفه: «فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ (۴۸) فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ (۴۹) كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفَرَةٌ (۵۰) فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ (۵۱) بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنشَرَةً (۵۲) كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ (۵۳)» - از این رو شفاعت شفاعت کنندگان به حال آنها سودی نمی بخشد (۴۸) چرا آنها از تذکر روی گردانند (۴۹) گویی گورخرانی رمیده اند (۵۰) که از مقابل شیرینی فرار کرده اند (۵۱) بلکه هر کدام از آنها انتظار دارد نامه جداگانه ای از سوی خدا برای او فرستاده شود (۵۲) چنین نیست که آنان می گویند بلکه آنها از آخرت نمی ترسند. (۵۳)»

شفیعان درگاه الهی و اسباب شفاعت!!!

«فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» بر اساس روایات وارده در این زمینه، می توان گفت که اسباب شفاعت باید در دنیا فراهم شود؛ امور بسیاری هستند که در آخرت به صورت شفیعان درگاه الهی مانع جهنمی شدن افراد می شوند، البته روشن است که علاوه بر نقش شفیع، باید زمینه ای هم در وجود خود فرد وجود داشته باشد؛ به عنوان مثال نصیحت انسان خیر خواهی که در دنیا باعث اصلاح رفتار شخصی گردیده، در آخرت شخص آن نصیحت کننده را به صورت شفיעی می بیند که باعث نجات او گردیده است.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْعَالِمَ وَالْعَابِدَ، فَإِذَا وَقَفَا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قِيلَ لِلْعَابِدِ: انْطَلِقْ إِلَى الْجَنَّةِ، وَقِيلَ لِلْعَالِمِ: قِفْ تَشْفَعْ لِلنَّاسِ بِحَسَنِ تَأْدِيبِكَ لَهُمْ» (سنن ترمذی، ج ۵، ص ۱۷۱) «در روز قیامت که عالم و عابد محشور می شوند، هنگامی که در پیشگاه الهی می ایستند، به عابد گفته می شود برو به سوی بهشت و به عالم و دانشمند گفته می شود بایست و آن ها را که تعلیم و تربیت کرده ای، شفاعت کن.» از این رو آیات «فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ * كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفَرَةٌ * فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ» (چرا آنها از تذکر روی گردانند، گویی گورخرانی رمیده اند که از مقابل شیرینی فرار کرده اند) که شرح و توضیح آیات قبل را به عهده دارند، سر بی نصیب بودن اهل جهنم را این گونه افشا می کنند: کسانی که در دنیا به هیچ صورت نصیحت را نمی پذیرفتند، شفاعت شافعان در آخرت شامل آنها نمی شود یا اینکه به حالشان سودی ندارد؛ چرا که شدت دلبستگی آنها به متاع و زیور و قدرت دنیایی به حدی بوده (که) باعث رمیدن آنها از برابر هدایت کنندگان به سوی سرای جاوید آخرت، می گردیده است. «كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ * وَ تَذَرُونَ الْآخِرَةَ» (قیامت/ ۲۱) گاهی شفیع انسان در درگاه الهی می تواند اطاعت و فرمان برداری او باشد؛ امام علی (علیه السلام) می فرماید: «فَاجْعَلُوا طَاعَةَ اللَّهِ ... شَفِيعاً لِدَرْكِ طَلِبَتِكُمْ...»؛ «برای رسیدن به خواسته های خود (سعادت و خوش بختی دنیا و آخرت) اطاعت خدا را شفیع خود قرار دهید». (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۸) نیز می تواند توبه و بازگشت به سوی خدا و یا عذر خواهی باشد امام علی (علیه السلام) می فرماید: «لَا شَفِيعَ أَنْجَحُ مِنَ التَّوْبَةِ - شفيعی پذیرفته شده تر از توبه نیست». (نهج البلاغه، حکمت ۳۷۱) و نیز فرمود: «لَا شَافِعَ أَنْجَحُ مِنَ الْإِعْتِازِ - شفيعی پذیرفته شده تر از عذر خواهی نیست» (غرر الحکم و درر الکلم، ج ۱، ص ۷۷۷)

درباره شفاعت، رسول اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمود: «إِدْخَرْتُ شِفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي»؛ (مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۰۱) «شفاعت خود را برای گناهکاران از امتم که مرتکب گناه بزرگ شده باشند، ذخیره کرده‌ام». و خداوند به او خطاب نمود: «وَأَلْسُوفُ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى»؛ (ضحی/ ۵-۶) «در روز قیامت آن قدر پروردگار تو به تو عطا می‌کند (و گناهکاران را به تو می‌بخشد) که راضی و خوشنود گردی».

جو احمد شفیع بود روز رستخیز
گو این تن بلاکش من پر گناه باش
علی (علیه السلام) فرمود: «لَنَا شِفَاعَةٌ وَلِأَهْلِ مَوَدَّتِنَا شِفَاعَةٌ»، «(الخصال: ۶۱۴ و ۶۲۴/۱۰) «ما شفاعت می‌کنیم و دوستان ما هم شفاعت می‌کنند». و نیز پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «إِنِّي أَسْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَسْفَعُ، وَ يَسْفَعُ عَلَيَّ فَيَسْفَعُ...» (ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۲، ص ۱۵) «من در روز قیامت شفاعت می‌کنم و شفاعتم پذیرفته می‌شود و علی هم شفاعت می‌کند و شفاعت او نیز پذیرفته می‌شود...». و همچنین فرمود: «إِنَّمَا امْرَأَةٌ صَلَّتْ فِي الْيَوْمِ وَالْآيَةِ خَمْسَ صَلَّاتٍ وَ صَامَتَ شَهْرَ رَمَضَانَ وَ حَجَّتْ بَيْتَ اللَّهِ الْحَرَامَ وَ زَكَتَ مَالُهَا وَ أَطَاعَتْ زَوْجَهَا وَ أَلَتْ عَلِيًّا بَعْدَ دَخَلَتِ الْجَنَّةَ بِشِفَاعَةِ ابْنَتِي فَاطِمَةَ...»؛ (شیخ صدوق، امالی، ص ۵۷۵) «هر زنی که نمازهای پنجگانه اش را بخواند و روزه ماه رمضان را بگیرد و در صورت استطاعت به زیارت خانه خدا برود و زکات مالش را بدهد و از همسرش اطاعت کند و پس از من علی را به امامت قبول داشته باشد، چنین زنی به شفاعت دخترم فاطمه (علیها السلام) وارد بهشت خواهد شد». و در روایتی فرمود: «و يَسْفَعُ أَهْلَ بَيْتِي فَيَسْفَعُون»؛ (شیخ صدوق، امالی، ص ۲۹۱) «و اهل بیت من شفاعت می‌کنند و شفاعتشان پذیرفته می‌شود». که روز حشر بدین پنج تن رهایم تن

مرا شفاعت این پنج تن بسنده بود
بهین خلق و برادرش و دختر و دو پسر
محمد و علی و فاطمه، حسین و حسن
و نیز آن حضرت درباره شفاعت انبیاء فرمود: «يَسْفَعُ الْأَنْبِيَاءُ فِي كُلِّ مَنْ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا»؛ (مسند احمد، ج ۱۷، ص ۱۴۳) «پیامبران برای کسانی که از روی اخلاص به یگانگی خدا گواهی می‌داده‌اند، شفاعت می‌کنند». و نیز در روایت دیگری فرمود: «يَسْفَعُ النَّبِيُّونَ وَالْمَلَائِكَةُ...»؛ (صحیح بخاری، ج ۹، ص ۱۲۹) «پیامبر و فرشتگان و... شفاعت می‌کنند». درباره شفاعت شهدای راه خدا و دین فرمود: «يَسْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ الشُّهَدَاءُ» (سنن ابن ماجه، ج ۲، ص ۱۴۴۳) «روز قیامت، پیامبران و دانشمندان دینی و شهیدان راه خدا شفاعت می‌کنند».

علی (علیه السلام) از پیامبر گرامی (صلی الله علیه و آله وسلم) نقل می‌کند: «من تعلم القرآن فاستظهره فاحل حلاله و حرم حرامه ادخله الله به الجنة و شفعه فی عشره من اهل بيته كلهم قد وجبت له النار» (سنن ترمذی، ج ۵، ص ۱۷۱) «کسی که قرآن را یاد بگیرد و حفظ کند و حلال آن را حلال، و حرام آن را حرام بداند (مقید به احکام قرآن باشد)، خداوند او را به واسطه اهل قرآن بودن اهل بهشت قرار می‌دهد و شفاعت او را درباره ده نفر از خویشاوندانش که همه مستحق آتش باشند، می‌پذیرد» امام جعفر صادق (علیه السلام) فرمود: «يَسْفَعُ الْحَمِيمُ لِحَمِيمِهِ»؛ (برقی، المحاسن، ص ۱۸۴) «خویشاوند، همسایه، همسایه خود را شفاعت می‌کند». و نیز فرمود: «إِنَّ الْجَارَ يَسْفَعُ لِجَارِهِ»؛ (برقی، المحاسن، ص ۱۸۴) «همسایه و خویشاوند خود شفاعت کند که خودش و نیز خویشاوندان و همسایه‌اش از اهل ایمان باشند». از امام صادق (علیه السلام) سؤال شد: «عَنِ الْمُؤْمِنِ هَلْ يَسْفَعُ فِي أَهْلِهِ قَالَ نَعَمْ الْمُؤْمِنُ يَسْفَعُ فَيَسْفَعُ»؛ (برقی، المحاسن، ص ۱۸۴) «آیا مؤمن می‌تواند برای خویشاوندان خود شفاعت کند، آن حضرت فرمود: آری مؤمن شفاعت می‌کند و شفاعت او پذیرفته می‌شود».

پیامبر گرامی (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمود: «تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ شَافِعٌ لِأَصْحَابِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»؛ (مسند احمد، ج ۳۶، ص ۴۶۲) «قرآن را بیاموزید؛ زیرا قرآن در روز قیامت اهل قرآن را شفاعت می‌کند». و علی (علیه السلام) فرمود: «وَاَعْلَمُوا أَنَّهُ شَافِعٌ مُشَفَّعٌ وَقَائِلٌ مُصَدَّقٌ، وَأَنَّهُ مَنْ شَفَعَ لَهُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفَّعَ فِيهِ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶) «بدانید که قرآن شفاعت‌کننده‌ای است که شفاعت او پذیرفته می‌شود... و قرآن برای هرکس در روز قیامت شفاعت کند، شفاعتش درباره او پذیرفته می‌شود»

امام سجاد (علیه السلام) در دعایی این طور می گویند: «صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَاجْعَلْ تَوَسُّلِي بِهِ شَافِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَافِعًا إِنَّكَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ»؛ (ملحقات صحیفه سجادیه، ص ۲۲۹) «بارالها! درود بر محمد و آل او بفرست و توسل مرا به او، شفیع من گردان در روز قیامت که مرا سود دهد. تویی از همه مهربانان مهربان تر».

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرماید: «الصَّيَّامُ وَالْقُرْآنُ يَشْفَعَانِ لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ يَقُولُ الصَّيَّامُ: أَيُّ رَبِّ، مَنَعْتُهُ الطَّعَامَ وَالشَّهَوَاتِ بِالنَّهَارِ؛ فَشَفَعَنِي فِيهِ، ...» (مسند احمد، ج ۱۱، ص ۱۹۹) «روزه و قرآن برای کسی که روزه گرفته و در شب ها قرآن تلاوت کرده است، شفاعت می کنند. روزه می گوید: پروردگارا! من این شخص را از خوردن غذا و انجام شهوات در روز مانع شدم. پس شفاعت مرا درباره او بپذیر...»

و در دعای ابو حمزه ثمالی که از امام سجاد (علیه السلام) نقل می کند، این جمله را می بینیم: «حُبِّي لَكَ شَفِيعِي إِلَيْكَ»؛ «و دوستی من به تو، شفیع من به سوی تو است». «... اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ، وَ شَفِّعْ فِي خَطَايَايَ كَرَمَكَ، ... اللَّهُمَّ ... لَا شَفِيعَ لِي إِلَّا نِكَ فَليُشَفِّعْ لِي فَضْلُكَ، ...»؛ «بارالها بر محمد و آل او درود بفرست و کرمیت را شفیع گناهانم گردان... بارالها شفیع ندارم فضلت را شفیع من گردان». (صحیفه سجادیه، دعای ۳۱)

عمریست تا من در طلب هر روز گامی می زنم دست شفاعت هر زمان در نیک نامی می زنم

مستحقان و محرومان از شفاعت!!!

«بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنَشَّرَةً» مسمع کردین می گوید: خدمت امام صادق (علیه السلام) بودم؛ اسماعیل فرزندش نیز حضور داشت که ما در آن موقع او را امام بعد از پدرش می دانستیم. در ضمن یک جریان طولانی گفت: از مردی شنیدم که امام صادق (علیه السلام) مطلبی بر خلاف تصور ما در مورد امامت اسماعیل فرموده است. من پیش دو نفر از اهالی کوفه که اسماعیل را امام می دانستند رفتم و جریان را به آن ها گفتم، یکی از آن ها گفت: «سَمِعْتُ وَأَطَعْتُ وَ رَضِيتُ وَ سَلَّمْتُ» (شنیدم مطیع امام (علیه السلام) خود هستم و به این امر راضی هستم). و آن دیگری گریبان خود را چاک زده گفت: «وَقَالَ الْآخَرُ وَ أَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى جَنِيهِ فَشَقَّهُ ثُمَّ قَالَ لَا وَ اللَّهُ لَا سَمِعْتُ وَ لَا أَطَعْتُ وَ لَا رَضِيتُ حَتَّى أَسْمَعَهُ مِنْهُ» (نه به خدا نمی شنوم و اطاعت نمی کنم و راضی نیستم مگر از خود امام (علیه السلام) بشنوم). به طرف خانه امام صادق (علیه السلام) رفتم؛ من هم به دنبال او رفتم به در خانه که رسیدیم، اجازه خواستیم. به من اجازه داد قبل از او وارد شدم. بعد به او اجازه داد وقتی وارد شد، امام (علیه السلام) فرمود: «يَا فُلَانُ أُبْرِئِدُ كُلَّ امْرِئٍ مِنْكُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنَشَّرَةً إِنَّ الَّذِي أَخْبَرَكَ بِهِ فُلَانٌ الْحَقُّ». (فلانی می خواهی برای هر کدام از شماها یک نامه خصوصی بفرستند که آنچه فلانی گفت درست است). (بحار الأنوار، ج ۴۷، ص ۸۲)

خداوند علت چنین برخوردی را چنین بیان می کند: «كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ» (چنین نیست که آنها می گویند، بلکه آنها از آخرت نمی ترسند).

و نیز امام حسن (علیه السلام) فرمود: رسول گرامی (صلی الله علیه و آله و سلم) در ضمن پاسخ آن دسته از یهود که مسائلی از آن حضرت پرسیده بودند، فرمود: «وَأَمَّا شَفَاعَتِي فِي أَصْحَابِ الْكِبَائِرِ مَا خَلَا أَهْلَ الشَّرِّ وَالظُّلْمِ»؛ (صدوق، خصال، ص ۳۵۵) «شفاعت من برای کسانی است که مرتکب گناهان بزرگ شده باشند، جز شرک به خدا و ستمکاری» (که این دو مانع از شفاعت می گردد).

و همچنین از امام هشتم (علیه السلام) پرسیدند که معنای این آیه «لَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى»؛ (انبیاء/ ۲۸) «شفاعت نمی کنند مگر برای کسی که مورد رضایت خدا باشد»، چیست؟ فرمود: معنایش این است شفاعت نمی کنند جز برای کسی که دین او مورد رضایت و پسند خدا باشد (شیخ صدوق، امالی، ص ۳۷۰) (واضح است که مشرک و کافر دین مورد پسند خدا را ندارند).

ستمگر، از جمله مواردی است که هیچگاه شفاعت نمی شود: زیرا قرآن کریم می فرماید: «مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ» (غافر/ ۱۸) «برای ستمگران دوست و شفاعت کننده ای که شفاعت او پذیرفته شود نیست»

از جمله مواردی که هیچگاه شفاعت نمی‌شوند، کسانی هستند که فرزندان رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را آزار دهند؛ رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌فرماید: «إِذَا قُمْتُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ تَشْفَعُ فِي أَصْحَابِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي، فَيُشْفَعُنِي اللَّهُ فِيهِمْ، وَ اللَّهُ لَا تَشْفَعُ فِيْمَنْ أَدَى ذُرِّيَّتِي»؛ (امالی صدوق، ص ۳۷۰) «هنگامی که در مقام شفاعت قرار گیرم برای گناهکاران اتم شفاعت می‌کنم و خداوند شفاعت مرا می‌پذیرد. به خدا سوگند برای کسانی که ذریه و فرزندان مرا آزار کرده باشند شفاعت نمی‌کنم».

و نیز کسانی که به شفاعت اعتقاد نداشته باشند، شفاعت نمی‌شوند؛ امام هشتم (علیه‌السلام) می‌فرماید: «مَنْ كَذَّبَ بِشَفَاعَةِ رَسُولِ اللَّهِ لَمْ تَنْلُهُ»؛ (عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۷۱) کسی که شفاعت رسول خدا را تکذیب کند، شفاعت آن گرامی به او نمی‌رسد».

و همین‌طور کسی که به نماز اهمیت ندهد، شفاعت نمی‌شود؛ امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرماید: «لَا يَنَالُ شَفَاعَتَنَا مَنْ اسْتَخَفَّ بِالصَّلَاةِ»؛ (کافی، ج ۳، ص ۲۷۰) کسی که نماز را سبک بشمارد، به شفاعت ما نمی‌رسد».

اما پیامبر گرامی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرمود: «فِيؤْذَنُ لِلْمَلَائِكَةِ وَ النَّبِيِّينَ وَ الشُّهَدَاءِ أَنْ يَشْفَعُوا فَيُشْفَعُونَ وَ يَخْرُجُونَ مِنْ كَانِ فِي قَلْبِهِ مَا يَزِنُ ذَرَّةَ مِنْ إِيْمَانٍ»؛ (مسند احمد، ج ۳۴، ص ۹۰) «پس اجازه داده می‌شود که فرشتگان و پیامبران و شهدا، شفاعت کنند آن‌گاه آنان شفاعت می‌کنند. و هرکس را که ذره‌ای ایمان در قلب او باشد، از جهنم خارج می‌کنند».

یارب تو مرا به کرده خویش مگیر
از معصیتم بگذر و طاعت بپذیر
چون مهر تو و نبی و اولاد نبی
نزد تو شفاعتم کند دستم گیر
صلی‌الله‌علی محمد و آله